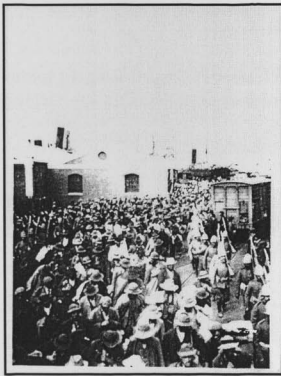

Figuur 21: Boerekrygsgevangenes in oop beestrokke, op pad van die oorlogsfront na Kaapstad. Soos op die foto gesien kan word, het Britse soldate die krygsgevangenes tydens die reis bewaak.

Uit: *The Anglo-Boer War, 1899-1902. 500 Photos* (sp., sj.), p. 44).

Figuur 22: Aankoms op die Kaapstadse stasie. Die Boere is tussen twee rye Britse soldate na die krygsgevangenkamp afgemarsjeer.

OB, Foto10088.

HOOFSTUK 3

KAMPELEWE VAN DIE KRYGSGEVANGENES

In hierdie hoofstuk word daar na die daaglikse aktiwiteite van die krygsgevangenes in die Suid-Afrikaanse krygsgevangekampe gekyk. Aspekte soos onder meer die aankoms in die kampe, die daaglikse roetine en vrytydsbesteding word aangeraak. Groenpuntkamp kan, soos in hoofstuk 2 genoem, as die model beskou word waarop die ander krygsgevangekampe gebaseer is, en word hier as uitgangspunt gebruik. Nie net die organisasie en inrigting van die kampe het ooreenkomste getoon nie. Ook die daaglikse lewe in die Suid-Afrikaanse kampe het in 'n groot mate ooreengestem.

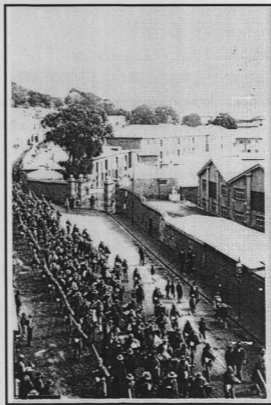
1. Aankoms in die kampe en ontvang van kampuitrusting

Die krygsgevangenes is per trein of per boot na die krygsgevangekampe gestuur. Dit blyk dat die treinreise soms met groot ontbering gepaard gegaan het. Dikwels is van oop beestrokke (Figuur 21) gebruik gemaak en moes die krygsgevangenes hitte, koue en ook honger trotseer. J.D.T. Krynaau skryf in sy oorlogsherinneringe dat hoe nader hulle aan die Kaap gekom het, hoe meer kleurlinge daar op die stasies gestaan het. Volgens Krynaau was die kleurlinge daarop uit om die krygsgevangenes te bespot. In reaksie op die bespotting het sommige krygsgevangenes die kleurlinge met die blikke vleis wat hulle as rantsoen ontvang het, gegooi. 'n Kopskoot met so 'n twee pond blik vleis het die slagoffer bedwelmd gelaat, en 'n swygsaamheid oor die skare laat neerdaal.¹

¹ TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynaau, Oorlogsherinneringe, p. 42; Rocco de Villiers, Dagboek van ... (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale* 3, 1901.12.23, p. 45; O.J.O. Ferreira (red.), *Krygsgevangenskap van L.C. Ruijsenaers*, p. 109; OB, Dagboek 1679/1, Dagboek van J.W. Kok, 1900.04.03, p. 44; W.J. de Kock, Met die Boere agter doringdraad *Die Huisgenoot* 42(2393), 1968.02.09, p. 18.

Figuur 23: Aankoms by Groenpuntkamp. Uitgeput na die lang reis het die aankoms by Groenpunt 'n welkome ruskans gebied. Die onsekerheid van wat om in die kamp te ver wag, en die vrees vir verbanning na een van die oorsese kampe het nietemin waarskynlik swaar op die gemoedere van die gevangenes gelê. OB, Foto 12775.

Figuur 24: Krygsgevangenes oppad van die Simonstadse stasie na Bellevue-kamp. Die krygsgevangenes is goed bewaak tydens hierdie tog, en kans op ontsnapping was daar min. OB, Foto 15746.

Na hulle aankoms op die verskillende stasies moes die gevangenes per voet die ent na die kampe aflê (sien Figure 22-24). Ook op hierdie tog is hulle bespot. Tussen die kampe aan die kus (Bellevue, Groenpunt en Umbilo), is die krygsgevangenes soms per skip vervoer. Hierdie reis was ook nie baie aangenaam nie want die skepe was oorvol en met luise besmet.²

Die krygsgevangenes wat vir Groenpunt bestem was, is na hulle aankoms op die Kaapse stasie of by die hawe, "with all expedition and without the slightest attempt at demonstration"³ tussen twee rye Britse soldate na die Groenpuntkamp afgemarsjeer. 'n Horde babbelende, laggende mense (hoofsaaklik kleurlinge) het hierdie prosessie gevolg en die krygsgevangenes voortdurend beledig en bespot.⁴

Met hulle aankoms in Groenpuntkamp is die krygsgevangenes in groepe van ses gefotografeer. (Vergelyk Figuur 25) Dit is gedoen om die krygsgevangenes te kon identifiseer (byvoorbeeld wanneer een ontsnap het).⁵ Volgens kommandant J.W. Kok is elkeen se naam en ouderdom en ook 'n deeglike beskrywing van elkeen se lengte en voorkoms opgeteken.⁶ Na die afhandeling van wat L.A. Visagie "die gebruiklike formaliteite" noem, is die gevangenes na die stoorkamer agter die hoofpawiljoen geneem.⁷ Hier het hulle dan hulle kampuitrusting van die Britse owerheid ontvang (Figuur 26). Die uitrusting het bestaan uit 'n pak, 'n frokkie, 'n onderbroek, 'n goeie paar stewels en 'n hoed. Verder ook twee komberse, 'n grondseiltjie en 'n blikbord en -beker. Elke

² Rocco de Villiers, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale* 3, 1901.12.23, p. 45; O.J.O. Ferreira (red.), *Krygsgevangenschap van L.C. Ruijsseenaers*, p. 109; W.J. de Kock, Met die Boere agter doringdraad *Die Huisgenoot* 42(2393), 1968.02.09, p. 18.

³ *The Cape Argus*, 1900.03.21, p. 5.

⁴ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale* 1, 1900.03.22, p. 46; TAB, Pretoria, W 218, G.S. de Villiers, *Gedachtenis boek*, p. 20; L.A. Visagie, *Terug na kommando*, pp. 27-28; Dit blyk uit *The Cape Argus*, 1900.03.21, p. 5, dat die krygsgevangenes by 'n dok digby die Somerset Hospitaal ontskep is, en gevolglik nie so ver na die kamp moes loop nie.

⁵ TAB, Pretoria, S.O.P. 1, PR/A 69: Chief of Police - Col C. Heyman, SOPOW: Escaped prisoners, 1900.01.06

⁶ OB, *Dagboek 1679/1*, *Dagboek van J.W. Kok*, 1900.04.23, p. 57

⁷ L.A. Visagie, *Terug na kommando*, pp. 28-29.

Figuur 25: 'n Voorbeeld van die groepsfoto's wat van die krygsgevangenes geneem is nadat hulle in die kampe aangekom het.

OB, Foto 2207.

Figuur 26: Ontvangs van kampuitrusting, Groenpuntkamp. Let op die bondeltjies, elk met onder meer 'n blikbord en -beker en komberse.

OB, Foto 5464.

krygsgevangene het later 'n derde kombersie van die owerheid ontvang.⁸

Min of meer dieselfde toneel as in Kaapstad het hom in Simonstad afgespeel. Na hulle aankoms op die stasie in Simonstad, moes die krygsgevangenes vier-vier met hulle bondeltjies tussen twee rye soldate inval. Terwyl die soldate langs die krygsgevangenes gerangskik is, het 'n menigte kleurlinge nader gekom om, so skryf J.D.T. Krynauw, die gevangenes noukeurig deur te kyk. Dig teenoor waar Krynauw gestaan het, het twee kleurlingvroue gestaan ... "die een het luidrugtig aan haar vriendin gesê, 'Lizzy! daardie ou grote gee ék aan jou vir 'n man.' 'Ag, siestog Bella!' antwoord Lizzy 'Jy moet my tog nie so insalt (insult) nie.' Weer sy Bella 'Kyk! daardie ou met die langbaard is seker ou Paul.'"⁹ Die krygsgevangenes moes maar geduldig al die wysheide en beledigings aanhoor.

Op Ladysmith is die krygsgevangenes, volgens die beskrywing van J.A. de Villiers, op min of meer dieselfde manier behandel. De Villiers is in Junie 1901 na Tin Town gestuur. In sy dagboek skryf hy dat hy en sy medegevangenes in derde klas treinwaens na Ladysmith vervoer is. Nadat hulle sewe-uur die aand daar aangekom het, moes hulle vier myl (ses kilometer) vanaf die stasie na die kamp stap. Daar aangekom, is hulle blyplek aangewys en het hulle koffie ontvang. Na die koffiedrinkery het hulle gaan slaap.¹⁰ 'n Ander krygsgevangene, J.A. du Toit, het in sy dagboek geskryf dat, na hulle aankoms in die kamp, alles van hulle weggeneem en hulle deursoek is. Die volgende dag moes elkeen van dié wat die kamp ingekom het, besonderhede verskaf oor onder meer sy betrekking, ouderdom, woonplek, huwelikstatus, die hoeveelheid kinders wat hy het en waar en wanneer hy gevang is.¹¹

2. Tentlewe

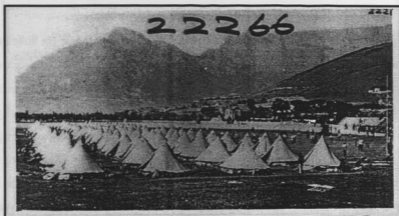
Na ontvangs van hulle uitrusting, is die krygsgevangenes na hulle tente of hutte gelei. In

⁸ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, pp. 47-51; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 30.

⁹ TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynauw, *Oorlogsherinneringe*, p. 42.

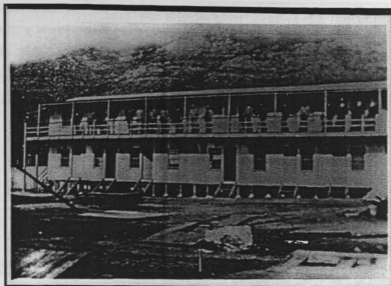
¹⁰ KAB, Kaapstad, A 630, *Dagboek van J.A. de Villiers*, 1901.06.22, p. 9.

¹¹ KAB, Kaapstad, A 388, *Dagboek van J.A. du Toit*, 1901.09.04, p. 21 en 1901.09.05, p. 21.

Figuur 27: 'n Deel van die tentedorp in Groenpuntkamp, met Duiwelspiek in die agtergrond. Hierdie kloktente is in die kampe te Kaapstad en Simonstad gebruik.

TAB, Foto 22266.

Figuur 28: Die sinkgebou in Bellevue, soortgelyk aan dié in Groenpunt, waarin die Boere offisiere gehuisves is.

TAB, Foto 32071.

Groenpunt is twaalf man na willekeur deur die Britte in elke kloktent geplaas. Alhoewel twaalf gevangenes per tent die tentjie oorvol gemaak het, was hierdie verhouding die reël vir burgers in dié kamp.¹²

Die krygsgevangene Boere-offisiere in Groenpunt, en die ander kampe, het dit 'n bietjie makliker gehad. Hulle is in apart gehuisves, en wel drie man per tent.¹³ Ten spyte daarvan dat die offisiere 'n paar geriewe gehad het wat die gewone burgers moes ontbeer, was hulle volgens Hugo van Niekerk weinig beter af as die res van die burgers. Aan die begin van Julie 1900 het die Groenpuntkampowerheid 'n kamer aan elke offisier in een van die dubbelverdieping sinkgeboue toegewys (Figuur 28), wat kort tevore aan die westekant van die groot pawiljoen naby die kampheining voltooi is.¹⁴ Vanuit hulle nuwe gebou het die offisiere 'n mooi uitsig oor die gebied buite die kamp gehad. Hulle is nietemin deur die kampowerheid verbied om met enigeen buite die kamp te praat.¹⁵

Die tente waarin die krygsgevangenes in Groenpunt, en Bellevue gehuisves is, het ronde plankvloere gehad. Elke vloer het uit vier dele bestaan, wat om die tentpaal geplaas is. Vir meubels was daar nie veel plek in so 'n tent nie. Twaalf matrasse sou ook nie in 'n tent pas nie, met die gevolg dat die gevangenes eenvoudig op die grondseiltjies wat hulle ontvang het, moes slaap. Sommige gevangenes in Groenpunt het wel van die komberse wat hulle ontvang het as "matrasse" gebruik, maar dit is te verstane dat die harde tentvloer en beknopte slaapplek dit moeilik gemaak het om te slaap.¹⁶

¹² Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, p. 47; S.J. Burger, *Oorlogsjoernaal van ...* (red. T. van Rensburg), p. 100; TAB, Pretoria, S.O.P. 4, PR/A 531: Kol. C. Heyman - Kampkommandant, Ladysmith: Rules and regulations regarding prisoners of war in camps, 1900.09.17; TAB, Pretoria, W 218, G.S de Villiers, *Gedachtenis boek*, p. 21.

¹³ TAB, Pretoria, S.O.P. 4, PR/A 531: Kol. C. Heyman - Kampkommandant, Ladysmith: Rules and regulations regarding prisoners of war in camps, 1900.09.17.

¹⁴ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, p. 47 en 1900.07.10, p. 70; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 31.

¹⁵ OB, *Dagboek 1679/1*, *Dagboek van J.W. Kok*, 1900.07.10, p. 120.

¹⁶ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, pp. 47-51 en 1900.08.03, p. 80; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 31.

Figuur 29: Skoonmaakdag in Bellevue-kamp. Al die tente is afgeslaan, sodat die grond onder die tente ontsmet kon word.

OB, Foto 14430.

Figuur 30: Nog 'n foto van die groot skoonmaakdag. Let op die segmente van die tentvloere wat regs voor staangemaak is.

TAB, Foto 32066.

Volgens Hugo van Niekerk was die tente baie trekkerig, sodat dit steeds koud was as 'n mens onder twee komberse geslaap het. Gelukkig vir die Groenpuntgevangenes, soos dié in die ander kampe ook, het goedgesinde mense uit die Kaap en elders, komberse, kussings en ander benodigdhede aan hulle gestuur, en hulle lot so aansienlik verlig.¹⁷ Van die vindingryke krygsgevangenes in dié kamp het ook self probeer om hulle slaapomstandighede aangenamer te maak. Dit het hulle gedoen deur onder meer hulle grondseiltjies aanmekaar vas te maak en daarvan aparte tentjies te vorm waar hulle kon slaap. Op hierdie manier was daar meer slaapplek vir elke gevangene, en natuurlik ook groter privaatheid. Weens die knaende wagkrete was dit nietemin vir talle gevangenes in Groenpuntkamp uiters moeilik om te slaap. Byna elke aand het daar ook van die wagte hulle gewere afgevuur, en die rus verder verstoort. Die kwellinge oor die dierbares tuis het vele gevangenes ook tot laat wakker laat lê.¹⁸

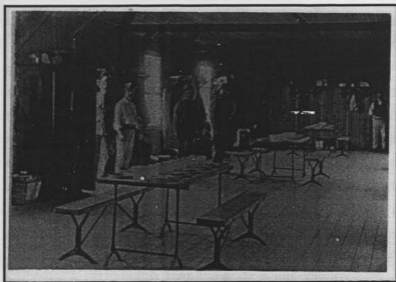
As deel van die kamproetine in die krygsgevangekampe moes die vier dele van die tentvloer, minstens drie keer per week - behalwe in langdurige gure weer - uitgedra en skoon geskrop word. Die grond onder die vloer moes dan met kalk en karbolsuur ontsmet word. Elke Saterdag moes al die tente in die tentkampe, afgebreek, en dan weer stewig opgeslaan word.¹⁹ (Sien Figure 29 en 30). Hierdie maatreëls moes in belang van kamphiëne uitgevoer word, en alhoewel dit in 'n mate vir die gevangenes ongerief veroorsaak het, was dit in hulle beste belang. Ook met die gedurige verskuiwing van tente in klimaatstreke soos Groenpunt en St. Helena is daar in die beste belang van kamphiëne gehandel. Hierdie verskuiwings is gedoen as gevolg van die nat toestande aldaar.²⁰ Ten spyte van die mate van ongerief wat dit veroorsaak het, het die tentverskuiwing sommige gevangenes welgeval omdat hulle begryp het dat dit in belang van hulle

¹⁷ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, pp. 51-52; OB: *Dagboek 1679/1*, *Dagboek van J.W. Kok*, 1900.03.23, p. 39 en 1900.04.17, p. 52.

¹⁸ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, p. 47 en 1900.08.28, p. 89; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 37.

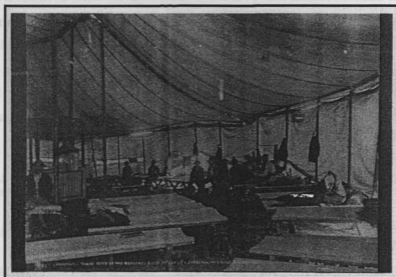
¹⁹ TAB, Pretoria, S.O.P. 4, PR/A 531: Kol. C. Heyman - Kampkommandant, Ladysmith: Rules and regulations regarding prisoners of war in camps, 1900.09.17; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 35; S.J. Burger, *Oorlogsjoernaal van ...* (red. T. van Rensburg), p. 105; TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynauw, *Oorlogsherinneringe*, p. 43.

²⁰ C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 48; S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 179.

Figuur 31: Binnekant van die hutte in Tin Town. Tien krygsgevangenes het aan elke tafel, waarvan daar vier in elke hut was, gesit.

OB, Foto 14145.

Figuur 32: Die ovaalvormige tente in Umbilo-kamp, van binne gesien. Dit blyk dat die krygsgevangenes in hierdie kamp nie op die vloer nie, maar op seilbedjies geslaap het. In die middel van die tent is 'n elektriese lig sigbaar.

OB, Foto 18194.

die gesondheid gedoen word.²¹

Die tentlewe in Bellevue-kamp het grootliks met dié in Groenpuntkamp ooreengestem. Dieselfde tipe tente is gebruik. In Bellevue-kamp is die burgers wel net sewe of agt per tent ingedeel. Met tye, soos groot groepe krygsgevangenes van die oorlogsfront gestuur is, moes twaalf man soms 'n tent deel. L.C. Ruijsenaers het in April 1900 dié syfer op dertien man per tent gestel. Soos in Groenpuntkamp het die Boere-offisiere dit geriefliker gehad. In Bellevuekamp is hulle twee per tent geplaas. Ook hier was Saterdag die groot skoonmaakdag waartydens die tente afgebreek en weer opgeslaan moes word.²²

Te Tin Town is die krygsgevangenes, na hulle aankoms in die kamp, volgens J.A. de Villiers veertig man per sinkkaserne ingedeel (Figuur 31). In elke kaserne was daar vier tafels, en die krygsgevangenes is toe tien man per tafel ingedeel. By elke tafel was daar borde, messe, vurke en lepels vir die krygsgevangenes.²³

Soos in Figuur 32 hiernaas gesien kan word, is die krygsgevangenes in Umbilokamp in groot markeetente gehuisves. In teenstelling met die ander tentkampe, het die gevangenes in Umbilo op seilbeddens geslaap, waarskynlik weens die nat toestande daar en die gebrek aan 'n tentvloer.

3. Daaglikse roetine

Die daaglikse prosedure en algemene orde in die kampe is alles volgens militêre regulasies deur die onderskeie kampkommandante bepaal en streng volgens vasgestelde tye gereël (sien Bylaag 6). Die beuelblaser het die begin van die daaglikse aktiwiteite in Groenpunt soggens om sesuur

²¹ OB, Dagboek 1679/1, Dagboek van J.W. Kok, 1900.05.03, p. 65 en 1900.05.11, p. 70.

²² W.J. de Kock, Met die Boere agter doringdraad *Die Huisgenoot* 42(2393), 1968.02.09, p. 19; O.J.O. Ferreira (red.), *Krygsgevangenskap van L.C. Ruijsenaers*, pp. 19, 108; TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynnauw, Oorlogsherinneringe, p. 43,46.

²³ KAB, Kaapstad, A 630, Dagboek van J.A. de Villiers, 1901.06.23, p.9; OB, Dagboek 4290/1, Dagboek van Sarel Viljoen, 1900.07.17.

Figuur 33: Appèlparade in Bellevue-kamp. Die inwoners van elke tent is voor hulle tent aangetree om getel te word.

TAB, Foto 30846.

aangekondig. Om halfsewe moes die kantseile van die tente opeerol wees.²⁴

Appèlparade moes, volgens regulasie, twee maal elke dag in al die kampe gehou word. Die oggend-appèlparade is om sewe-uur deur 'n beuel aangekondig. In die tentkampe moes die krygsgevangenes dan in rye voor hulle tente aantree om getel te word. Die bevelvoerder van die wag, tesame met die sersant-majoor en 'n aantal manskappe, het dan langs die rye tente afgestap en noukeurig nagegaan of al die krygsgevangenes nog in die kamp teenwoordig was (Figuur 33). Britse soldate het tydens die appèlparade tussen die rye wag gestaan om te verhoed dat burgers wat reeds getel is, na die volgende ry deurglip om 'n afwesige makker se plek in te neem.²⁵

Soms het dit wel gebeur dat burgers laat was vir appèlparade. Hierdie burgers moes dan na die tyd na die sersant gaan om spesiaal getel te word. Indien hulle versuim het om dit te doen, is hulle deur die Britse kampowerhede gestraf. Die kampowerhede in Groenpunt het so nougeset by die regulasies gehou dat die appèlparade selfs tydens reënweer gehou is, beweer Hugo van Niekerk. Na afhandeling van die parade, is die uittree beuel geblaas en kon die krygsgevangenes dan hulle gang gaan.²⁶

Ontbytyd vir die krygsgevangenes het na die appèlparade aangebreek. Op Sondag is die ontbyt gevolg deur die kerkparade om nege-uur. Om elfuur elke dag, buiten Sondag, is die kampinspeksie deur 'n beuel aangekondig. Volgens regulasie moes die kampkommandant, vergesel deur lede van sy staf, die inspeksie doen.²⁷ Elke korporaal moes voor sy tent staan,

²⁴ OB, Dagboek 4290/1, Dagboek van Sarel Viljoen, 1900.08.21, p. 89; TAB, Pretoria, S.O.P. 4, PR/A 531: Kol. C. Heyman - Kampkommandant, Ladysmith: Camp Routine, 1900.09.17; S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes* ..., p. 181.

²⁵ TAB, Pretoria, S.O.P. 4, PR/A 531: Kol. C. Heyman - Kampkommandant, Ladysmith: Camp Routine, 1900.09.17; TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynaau, Oorlogsherinneringe, p. 45; C.J. Barnard, *Die vyf swimmers*, pp. 35-36.

²⁶ Hugo H. van Niekerk, Dagboek van ... (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.10.01, p. 92 en 1900.12.02, p. 107; TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynaau, Oorlogsherinneringe, p. 45.

²⁷ Hugo H. van Niekerk, Dagboek van ... (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, p. 47; S.J. Burger, *Oorlogsjoernaal van ...* (red. T. van Rensburg), p. 105; TAB, Pretoria, S.O.P. 4, PR/A 531: Kol. C. Heyman - Kampkommandant, Ladysmith: Rules and regulations regarding prisoners of war in camps, 1900.09.17; OB, Dagboek 4909/2: Dagboek van J.A. de Villiers, 1901.06.23, p. 17; TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynaau, Oorlogsherinneringe, p. 46.

Figuur 34: Inspeksie in Bellevue-kamp. Die tenkorporaal van elke tent moes voor sy tent staan tydens die inspeksie.

TAB, Foto 26675.

en die kolonel inwag (Figuur 34). Volgens Hugo van Niekerk was die inspeksie baie streng. Alles moes voor die inspeksie uit die tente gedra word. Selfs as daar net 'n papiertjie rondgelê het, is daarvoor gepraat. Wanneer die kolonel iets erger met die tent fout gevind het, het hy dit dadelik deur sy manne laat afbreek, en moes die burgers van die tent dit van voor af opslaan.²⁸

Op sy daaglikse inspeksie het kolonel Money van Groenpunt die plankvloer van elke tent laat optel. Hy het dan gekyk of die grond onder die vloer behoorlik ontsmet was, soos die gevangenes drie maal per week moes doen.²⁹ Hierdie was ook 'n goeie manier om tonnelgrawers af te skrik om ontsnappingstonnels vanaf die tente te probeer grawe. Hugo van Niekerk maak in sy dagboek melding van 'n geval waar kolonel Money inderdaad 'n tonnel op dié manier ontdek het.³⁰

Met verloop van tyd het die inspeksies volgens Van Niekerk nog strenger geword. Daar is toe ook gelet of die borde en bekere van die gevangenes skoon en netjies was. Dit was blykbaar moeilik om die eetgerei tydens inspeksie skoon te hou, aangesien dit buite in die son en stof moes staan, en dus gou vuil geword het.³¹

Nie net die tente nie, maar ook die kombuise, badkamers, wasplekke en latrines is elke dag deeglik deur die Britte geïnspekteer. Wanneer die inspeksie afgehandel is, het die beuelblaser gewoonlik die uitree aangekondig, en kon die gevangenes weer hulle gang in die kamp gaan.³² Van elfuur tot twaalfuur was die kampwinkeltjie oop. Om vyfuur was dit tyd vir die middag-appelparade. Die tellery het dan net soos in die oggend plaasgevind. Sesuur kon die gevangenes

²⁸ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, p. 47; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 36.

²⁹ C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 47.

³⁰ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.07.25, pp. 77-78.

³¹ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.11.21, p. 104.

³² Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, p. 47; TAB, Pretoria, S.O.P. 4, PR/A 531: Kol. C. Heyman - Kampkommandant, Ladysmith: Rules and regulations regarding prisoners of war in camps, 1900.09.17; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 36.

koffie geniet, en om halftien het die dag se program met die taptoe ten einde geloop. Die burgers moes dan die ligte in hulle tente uitdoof - die offisiere kon hulle ligte nog 'n uur langer laat brand.³³

Elke kamp is dag en nag deur wagte bewaak. Van halfagt saans tot sonop het die wagte, soos genoem, klokslag elke halfuur met mekaar voeling behou, en die gevangenes voortdurend aan hulle teenwoordigheid herinner. Net met die wisseling van die wagte - elke vier uur - was daar 'n variasie op hulle luidrugtige krete. Die wag het dan, wanneer sy plaasvervanger begelei deur 'n onderoffisier sy platform nader, uitgeroep, "Halt, who goes there?"³⁴ "Friend", was die antwoord hierop. Die wag het dan vir oulaas aan die einde van sy wagbeurt geroep, "All's well, pass on!"³⁵

Dit was die roetine waarvolgens die daaglikse verrigtinge in Groenpuntkamp gereël is. In die ure tussen die normale aantredes en roetine byeenkomste, moes die krygsgevangenes hulself grotendeels besig hou - aanvanklik met hulle eie gedagtes, maar later met 'n wye verskeidenheid ander tydverdrywe.

4. Voedsel en etes

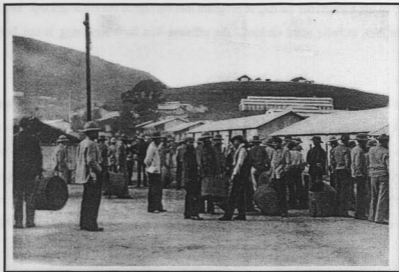
Die krygsgevangenes in die Suid-Afrikaanse kampe is van potte en kookgereedskap voorsien en was self verantwoordelik vir die voorbereiding van die etes, wat gewoonlik in en om die tente of woonkwartiere genuttig is.

In die tentkampe het die bewoners van elke tent daagliks beurte gemaak om kok te wees. In Tin Town, waar tien man per tafel ingedeel was, is een van die tien ook daagliks as kok aangewys. Die kok moes die rantsoene gaan ontvang en die voedsel voorberei (Figuur 35). Alhoewel elke

³³ S.J. Burger, *Oorlogsjoernaal van ...* (red. T. van Rensburg), p. 105; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, pp. 36-37; TAB, Pretoria, S.O.P. 4, PR/A 531: Kol. C. Heyman - Kampkommandant, Ladysmith: Camp Routine, 1900.09.17.

³⁴ S.J. Burger, *Oorlogsjoernaal van ...* (red. T. van Rensburg), p. 105; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 37.

³⁵ C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 37.

Figuur 35: Ontvangs van rantsoene in Tin Town.
TAB, Foto 22274.

Figuur 36: Krygsgevangenes in Bellevue besig om eet- en kookgerei te skoon te maak.
TAB, Foto 26672.

kampowerheid 'n mate van vryheid ten opsigte van die bepaling van tye van die daaglikse roetine gehad het, het die verrigtinge grotendeels ooreengestem. Ontbyt in die kampe is tussen 7:30 en 8:00 geëet en het uit koffie, brood en konfyt bestaan. Middagete het uit brood, aartappels, vleis ("naar onze beoordeling van magerte gevrekt schapen, die wij wegworpen"³⁶ reken J.A. de Villiers) en sop bestaan. Smiddae, om en by 17:00, het die krygsgevangenes weer tee en brood met konfyt as aandete genuttig.³⁷

Hoewel die kookwerk nie veel moeite was nie, was die skuur van die potte blykbaar 'n groot werk (Figuur 36). Die gevolg was dat sommige krygsgevangenes ander gehuur het om in hulle plek kos te kook en ander take te verrig. Soms is hulle geldelik vergoed, maar gewoonlik in goedere, soos kledingstukke, of 'n deel van die persoon se rantsoen koffie en konfyt.³⁸

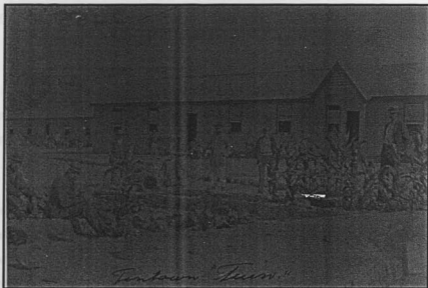
Volgens Hugo van Niekerk het die Britte die krygsgevangenes aanvanklik goed behandel, en goed na hulle behoeftes omgesien. Mettertyd het dié behandeling verander weens 'n meer vyandige houding van die kampowerheid. Die gevangenes se rantsoen suiker, koffie en konfyt het byvoorbeeld minder geword, en so min brandhout is soms voorsien dat die gevangenes nie met alle maaltye kon koskook nie.³⁹ L.C. Ruijsenaers skryf dat die krygsgevangenes in Bellevue-kamp in April 1900 (toe hy in die kamp was) ook byna geen brandhout van die kampowerheid ontvang het nie. Die gevolg hiervan was dat 'n klomp van die buitelandse krygsgevangenes die wasplek en ander hout geboue in die kamp afgebreek, en die hout vir vuurmaakdoeleindes gebruik het. Dit het weer by sommige Boere-krygsgevangenes die opmerking ontlok, "Hullie is banje

³⁶ KAB, Kaapstad, A 630, Dagboek van J.A. de Villiers, 1901.06.23, pp. 9-10.

³⁷ TAB, Pretoria, S.O.P. 4, PR/A 531: Kol. C. Heyman - Kampkommandant, Ladysmith: Rules and regulations regarding prisoners of war in camps, 1900.09.17; Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, p. 48 en 1900.03.23, p. 52; KAB, Kaapstad, A 630, Dagboek van J.A. de Villiers, 1901.06.23, pp. 9-10; TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynaau, Oorlogsherinneringe, p. 45.

³⁸ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, p. 48 en 1900.03.23, p. 52 en 1900.07.25, p. 77; TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynaau, Oorlogsherinneringe, p. 46; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 35.

³⁹ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.26, p. 53.

Figuur 37: In Tin Town het die gevangenes self pogings aangewend om hulle rantsoene aan te vul. Hier kan 'n groentetuin gesien word wat deur die gevangenes aangelê is.

OB, Foto 7550.

parmantig, hulle neem somaar die hout weg sonder te vra!⁴⁰

Britse regulasies het bepaal dat die gevangenes die normale soldate rantsoen moes ontvang.⁴¹ Een van die krygsgevangenes in Groenpuntkamp beweer tog dat die rantsoen totaal onvoldoende vir 'n gesonde man was. Elke man in dié kamp se rantsoen het bestaan uit ongeveer 900 gram rogbrood⁴², 'n half-kilogram vleis en twee aartappels, en dan ook gemaalde koffie en suiker genoeg om twee maal te maak. Hiermee saam is daar ook 'n blikkie melk (ongeveer 'n half-kilogram) per dag, aan agt gevangenes gegee om te deel. Een maal per week het die gevangenes ook konfyt by die kampowerheid gekry.⁴³ Die vrugte, brood, beskuit en groente wat die krygsgevangenes gereeld van familie, vriende en goedgesinde mense uit die omgewing ontvang het, was dus 'n baie welkome aanvulling van die rantsoene, en is baie waardeer.⁴⁴

Die gevangenes kon darem hulle rantsoene self ook aanvul by die winkeltjies wat in elke kamp aangetref is. 'n Aantal ondernemende gevangenes in Groenpunt het, met toestemming van die Britte, op hulle eie manier die rantsoen aangevul. Hulle het naamlik pannekoek gebak, en dit teen 'n pennie stuk aan 'n groot en uiters gretige klandisie verkoop.⁴⁵

Nie net die hoeveelheid voedsel nie, maar ook die gehalte van die voedsel wat die krygsgevangenes in die kampe ontvang het, het hulle ontevrede gemaak. Soms was die vleis oneetbaar, omdat dit vol "ongediertes" was. Dit was blykbaar ook nie ongewoon om voorwerpe,

⁴⁰ O.J.O. Ferreira (red.), *Krygsgevangenschap van L.C. Ruijsseenaers*, p. 107.

⁴¹ TAB, Pretoria, S.O.P. 4, PR/A 531: Kolonel C. Heyman, Stafoffisier vir krygsgevangenes - Kampkommandant, Ladysmith, 1900.09.17.

⁴² J.W. Kok noem in sy dagboek dat die brood nie "goed" vir sy maag was nie en dat hy nog nie voorheen sulke growwe brood geëet het nie. Die brood was volgens hom boonop sleg gebak. Vergelyk OB, Dagboek 1679/1, Dagboek van J.W. Kok, 1900.04.07, p. 47-48.

⁴³ Hugo H. van Niekerk, Dagboek van ... (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, pp. 48-51; TAB, Pretoria, W 218, G S de Villiers, *Gedachtenis boek*, p. 21.

⁴⁴ Hugo H. van Niekerk, Dagboek van ... (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, pp. 51-52; TAB, Pretoria, W 218, G S de Villiers, *Gedachtenis boek*, p. 21; OB, Dagboek 1679/1, Dagboek van J.W. Kok, 1900.04.24, p. 58 en 1900.04.28, pp. 61-62.

⁴⁵ Hugo H. van Niekerk, Dagboek van ... (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.07.10, p. 70; KAB, Kaapstad, A 630, Dagboek van J.A. de Villiers, 1901.06.23, pp. 9-10; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 36; C.R. Kotze, *My Ballingskap*, pp. 92-93.

soos pruimpies, stukke sigarette, vlieë, garing, ensovoorts, in die koffie te vind nie.⁴⁶ Alhoewel laasgenoemde gevalle aan opsetlikheid aan die kant van Britse soldate toegeskryf kan word, is die hoeveelheid voedsel wat die gevangenes in Suid-Afrikaanse kampe ontvang het, dikwels deur omstandighede bepaal. Weens die groot getalle soldate en krygsgevangenes in Suid-Afrika wat gevoed moes word, kon die militêre owerheid nie altyd ten volle aan elke man se voedingsbehoefes voldoen nie.

5.1 Vryetydsbesteding in die kamp

Aan die begin was die krygsgevangenes, wat uit 'n wye gebied byeengebring is, vir mekaar vreemd. Ledigheid en verveling was, weens die vreemdheid van die mense en omstandighede, veral onder die eerste krygsgevangenes in die Suid-Afrikaanse kampe 'n probleem. 'n Gevolg van die ledigheid was dat menige krygsgevangene se gedagtes gedurig by sy geliefdes tuis, by die veltende burgers of by die lot van die Republieke rondgedwaal het. Namate die lewe besiger geword het, het die vreemdheid van die mense en omstandighede afgeneem. Spontane vermaak het toe plek-plek in die kampe voorgekom. Dit was tog te geïsoleerd dat al die gevangenes daardeur besig gehou kon word. Gevolglik is daar met verloop van tyd georganiseerde tydverdrywe in die kampe gereël. Op hierdie manier is meer krygsgevangenes by die aktiwiteite betrek en het die lewe meer normaal begin verloop.⁴⁷

5.1 Spontane vermaak en speletjies

Kort na die aankoms van die eerste krygsgevangenes in die krygsgevangekampe het spontane geïsoleerde vorms van vermaak in die kampe voorgekom. Hugo van Niekerk maak 'n in April 1900 in sy dagboek melding van 'n paar gevalle waar grapmakers groot vermaak in Groenpuntkamp verskaf het, en so die swaarmoedige stemming verbreek het: "Andries Lubbe is een groote man", skryf Van Niekerk, " met een paar wilde oogen. Hij knort net zoo als een

⁴⁶ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.08.24, p. 88.

⁴⁷ S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 233; TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynauw, *Oorlogsherinnering*, p. 44.

hond en dan rekt hij zijne oogen zoodanig dat iemand met zwakke zenuwen licht bang kan worden. Jan du Plessis is die man die bang wordt, zoo bang dat als wij zeggen: 'Sa, bull' en Lubbe hem aanvalt hij somtijds onder die tent door kruipt. Jan had een zware leven want bij elke gelegenheid dan bekruipt Bull hem en dan will J. amper stuipen krijgen",⁴⁸ natuurlik tot groot vermaak van die ander krygsgevangenes.

Een van die gevangenes het toe aan Jan vertel dat Lubbe baie bang vir 'n slang was. Hierop het Jan 'n riempie geneem en gekerf sodat dit soos 'n slang lyk. Toe Lubbe hom een keer weer knorrend aangeval het, het Jan die slang skielik te voorskyn gebring, "en bliksemsnel vloog Bull om en liep voor zijn leven met Jan achter na." Van toe af het Jan nie meer las van Lubbe gehad nie.⁴⁹

Om die eentonigheid van die kampe te verbreek, het van die krygsgevangenes in die Suid-Afrikaanse kampe allerhande speletjies, wat gewoonlik deur skoolseuns gespeel is, gespeel. Hieronder was "Bok, Bok sta stijf, Hoeveel vingers op jou lyf. Caps on the Back en anderen," gewild.⁵⁰ Dambord, skaak en kaartspeletjies soos klaverjas, en albasterspeel was ook gewilde tydverdrywe in die Suid-Afrikaanse krygsgevangekampe.⁵¹ Teen die middel van 1900 het daar volgens Hugo van Niekerk 'n dobbelgier in Groenpuntkamp losgebreek, en het sommige krygsgevangenes só gedobbel, dat dit 'n aardigheid was.⁵² Nie almal het die deug van hierdie vorms van spontane vermaak gesien nie. Die redakteur van Umbilo-kamp se koerantjie, *The Tick*, skryf byvoorbeeld oor die albasterspelery (en moontlik soortgelyke tydverdrywe): "Ydelheid is

⁴⁸ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.04.18, p. 60.

⁴⁹ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.04.18, p. 61.

⁵⁰ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, p. 49.

⁵¹ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.09.29, p. 92; C.J. Barnard, *Die vyf swimmers*, pp. 38-39; KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick 2*, 1902.06.14, pp. 3, 4.

⁵² Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.07.14, p. 71.

toch de wortel van alle kwaad”⁵³

Te verstane was hierdie vorms van vermaak te geïsoleerd om aan die behoeftes van die hele kampgemeenskap te voldoen. Slegs deur georganiseerde tydverdrywe sou al die krygsgevangenes daarby kon baat vind. 'n Groot aantal aktiwiteite is dus deur die leiers onder die gevangenes in die kampe georganiseer, en gaandeweg is feitlik almal by een of meer van die talle bedrywighede in die kampe betrek. Op hierdie manier is die lewe in die kampe vir die krygsgevangenes aansienlik draagliker gemaak.

5.2 Debatsverenigings

Debatsverenigings is in navolging van gebruike waaraan die krygsgevangenes gewoon was, in Groenpuntkamp en in sommige ander kampe gestig. Gedurende die laaste twee dekades van die negentiende eeu was debatsverenigings gewild in die Boere-republieke. In dié verenigings het jongmense die geleentheid gekry om hulle redenaars-, voordrag-, toneel-, musiek- en skryftalent te beoefen. Soos later in die krygsgevangekampe het debatsverenigings ook gesorg dat nasionale feesdae, soos 16 Desember, onderhou word. Dit is dus voor die hand liggend dat sulke verenigings ook in die krygsgevangekampe gestig sou word.⁵⁴

Hugo van Niekerk teken op 26 Julie 1900 in sy dagboek aan dat 'n vergadering in Groenpuntkamp gehou is om 'n debatsvereniging tot stand te bring. Dit het toe uitgeloop op die stigting van "De Vrijstaatsche Krijgsgevangenen Debats Vereeniging."⁵⁵ 'n Bestuur van sewe lede, waaronder 'n voorsitter, vise-voorsitter, sekretaris, vise-sekretaris-penningmeester, en drie addisionele lede is gekies om aan die hoof van die vereniging te staan. Drie joernaliste is ook tydens dié geleentheid gekies. Hierbenewens was daar tussen veertig en vyftig lede. Die eerste vraagstuk waaroor daar

⁵³ KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick* 2, 1902.06.14, p. 4.

⁵⁴ S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 235.

⁵⁵ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale I*, 1900.07.26, p. 78.

gedebatteer is, was: "Wat is beter geleerd en arm of ongeleerd en rijk".⁵⁶ Dié debat het op 2 Augustus 1900 plaasgevind en het uitloop op 'n oorwinning vir geleerdheid. Die "zeer aangename" verrigtinge is afgesluit met die sing van die Vrystaatse Volkslied, en 'n gebed deur die voorsitter.⁵⁷

Of kolonel Money, die kampkommandant in Groenpuntkamp, daarna weer toegelaat het dat die Vrystaatse Volkslied gesing word, is te betwyfel, want die Britte het die sing en speel van die Republikeinse Volksliedere as uittarting beskou. Nietemin het die vereniging gereeld vergader, en oor 'n verskeidenheid onderwerpe gedebatteer.⁵⁸ Soos die debatsverenigings in ander krygsgevangekampe, het die bestuur van "De Vrijstaatsche Krijgsgevangenen Debats Vereeniging" aandag gegee aan aspekte soos vaderlandsliefde en nasionalisme. Daar is byvoorbeeld op 21 November 1900 'n buitengewone bestuursvergadering gehou, "om de wenschelijkheid te bespreken eene soort van Vereeniging tot stand te brengen na den oorlog door den geheelen Vrij Staat om vaderlandsliefde en nasionaliteits gevoel aan te kweeken".⁵⁹

As gevolg van die gedurige wegvoer van gevangenes uit die kampe is die verenigingslewe ontwig. Die verenigings moes gedurig herorganiseer en nuwe besture aanwys word. So byvoorbeeld moes die voorsitter en ander bestuurslede van die Groenpuntse debatsvereniging op 22 November 1900 vervang word. Hierdie nuwe bestuur het onder voorsitterskap van Hugo van Niekerk gestaan, en het kort hierna die feesviering op 16 Desember georganiseer.⁶⁰ Die program wat vir dié dag opgestel is het geleentheid gebied vir feesredes, voordragte, 'n debat, opstelle, historiese lesings, 'n joernaal en 'n bespreking oor die aankweek van 'n gesonder

⁵⁶ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale I*, 1900.07.26, p. 78.

⁵⁷ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale I*, 1900.08.02, p. 80; S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 236.

⁵⁸ C.J. Barnard, *Die vyfswemmers*, p. 39.

⁵⁹ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale I*, 1900.11.21, p. 103.

⁶⁰ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale I*, 1900.11.22, p. 104.

Figuur 38: 'n Groepie krygsgevangenes met hulle musiekinstrumente, waaronder banjo's, viole en konsertinas, in Bellevue.
OB, Foto 7120.

nasionaliteitsgevoel in die toekoms. Verrigtinge is afgesluit deur die sing van die Vrystaatse en Transvaalse volksliedere, en 'n gebed daarna.⁶¹

Buiten "De Vrijstaatsche Krijgsgevangenen Debats Vereniging" wat hierbo genoem is, was daar nog twee ander jongeliede debatsverenigings in Groenpuntkamp.⁶² Die feit dat daar ten minste drie debatsverenigings in Groenpuntkamp was, dui daarop dat dié verenigings besonder gewild onder die gevangenes was. Uit die aard van die saak het soortgelyke verenigings ook in die ander kampe bestaan het.

Debatvoering was ongetwyfeld 'n baie suksesvolle middel waarmee verveling en verlange bestry is. Debatsverenigings het met hulle aktiwiteite afleiding en vermaak verskaf en die saaiheid van gevangenskap verlig. Deur die temas waaroor gedebatteer is, is vele gevangenes se lojaliteit teenoor die Boere Republieke versterk. In Bellevue het die debatsvereniging byvoorbeeld president Steyn se verjaardag gevier en selfs die Vierkleur gehys.⁶³ Die grootste bydrae wat debatvoering waarskynlik gelewer het, was dat dit die deelnemers en toeskouers geleer het om sake logies te redeneer. Debatsverenigings het nietemin nie aan al die behoeftes van die krygsgevangenes voldoen nie. Daarvoor was ander tydverdrywe ook nodig en het ander verenigings tot stand gekom.

5.3 Musiek- en sangverenigings en kampkonserterte

'n Ander vorm van vermaak wat baie gewild was in die krygsgevangekampe, was sang en musiekmaak. "Muzikanten en muziekinstrumente is er in oervloede", verklaar Hugo van

⁶¹ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.12.15, pp. 108-109; S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 237.

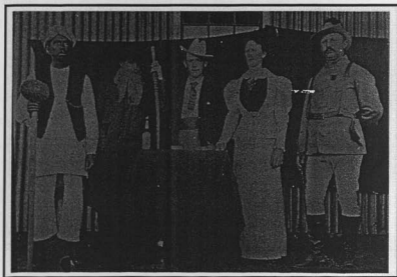
⁶² Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.09.29, p. 92; S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 243.

⁶³ S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 244.

Figuur 39: Die gewilde Christy Minstrel-groep, ook bekend as *De Groenpunt Spreeuws*, van Groenpuntkamp.

OB, Foto 5570.

Figuur 40: 'n Toneelgroep in Bellevue. Die krygsgevangenes het duidelik nie moeite met hulle grimering en kostuums ontsien nie. Die vroulike rolle is deur vermomde krygsgevangenes gespeel.

OB, Foto 14426.

Niekerk in Maart 1900 in Groenpunt.⁶⁴ Volgens hom was veral die artillieriste goeie musikante, wat beide godsdienstige en wêreldse musiek gemaak het. Musiekinstrumente in Groenpuntkamp het onder meer 'n klavier en viole ingesluit. Daar is nie net in die kampe gesing of musiek gemaak nie, maar ook gedans. Teen Julie 1900 het die Britte 'n sink gebou in Groenpunt opgerig wat toe is vir danse, konserte en ook debatte oopgestel is.⁶⁵ Met wie die krygsgevangenes gedans het, is onseker.

Die musiek wat uit die klubgebou gekom het, is nie altyd waardeur nie. Krygsgevangenes het soms klagtes ingedien teen die "een-man-geskree wat in die klubgebou met handegeklap as pragtige sang geprys is, maar wat 'n mede-gevangene se slaap om elfuur n.m. steur." Die klaers is dan terug gekritiseer oor die manier waarop hulle psalms, gesange en volksliedere gesing het. Die eerste musikonderrig in die kampe het dan ook ten doel gehad om die sang by godsdiensoefeninge te verbeter.⁶⁶

Onder die musiek- en sangverenigings in Groenpuntkamp was daar die "Christy Minstrel Entertainment"-groep (Figuur 39). Hierdie groep het 'n aantal verskeidenheidskonserte aangebied, wat groot byval onder die gevangenes gevind het. Op uitnodiging van die gevangenes het kolonel Money en lede van sy staf ook die konserte bygewoon.⁶⁷ In die lig hiervan was sommige van die kwinkslae wat op die verhoog vertel is, nogal gewaag:

"What increases the more you take out of it? Answer: A tunnel.

Wat is 't onderscheid tusschen de trein wet van den O.V.S. en dié van ander landen?

Antwoord: In ander landen laat de wet de treinen loop in die V.S. 'stop' de Wet de

⁶⁴ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, p. 49.

⁶⁵ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.07.14, p. 71; L.A. Visagie, *Terug na kommando*, p. 36.

⁶⁶ Kotie Roodt-Coetzee, *Musiek en toneel in die krygsgevangenekampe*, *Die Huisgenoot* 26 (1022), 1941.10.24, p. 13.

⁶⁷ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.08.08, p. 83; C.J. Barnard, *Die vyfswemmers*, p. 40.

Figuur 41: 'n Toneelgroep in Tin Town se voorstelling van 'n bruilof.
OB, Foto 2455.

treinen." ⁶⁸

In Groenpunt het die program van die konserte min of meer altyd dieselfde soort items bevat. Dit het hoofsaaklik bestaan uit 'n groot aantal sang-items, toertjies, raaisels en talle grappe. Geld wat ingesamel is tydens die konserte is vir 'n verskeidenheid sake aangewend. Op 7 September 1900 het die "Christy Minstrels" byvoorbeeld 'n konsert gehou om die fonds vir die Sportklub aan te vul.⁶⁹

In Umbilo-kamp het die "Philharmonic Club" soms in die ontspanningstent vergader. In die ontspanningstent was daar selfs 'n grammofoon vir die krygsgevangenes om te gebruik. Daar is in hierdie kamp ook aan sang aandag gegee. Ene meneer Floris Coetzee het lesse in hoë gehalte sang gegee, met spesialisasie in "heartbreaking and air rendering", volgens die redakteur van *The Tick*.⁷⁰

Musiek en sang het ongetwyfeld 'n welkome afwisseling op die kampelewe vir die krygsgevangenes gebring. Soos uit die voorbeeld van Groenpuntkamp afgelei kan word, is die verskille tussen die burgers en die kampowerhede deur musiek oorbrug. Haat en verbittering is vereers opsy geskuif en die lewe vir die krygsgevangenes sodoende draagliker gemaak.

5.4 Ander verenigings

Debat- en sangverenigings was uiteraard nie die enigste soort verenigings wat in die krygsgevangekampe aangetref kon word nie. Laat in 1901 was een van die grootste aantrekkingskragte in Groenpuntkamp die "Green Point Prisoners of War Bridge Whist Club", oftewel die G.P.P.O.W.B.W.C. Hoewel die verrigtinge van die klub groot belangstelling onder

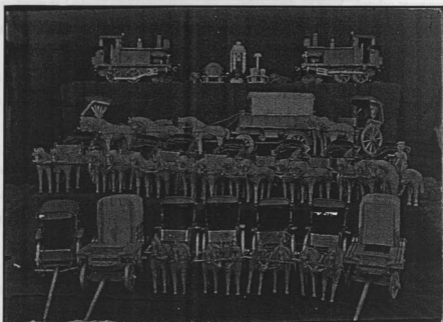
⁶⁸ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.08.08, p. 83.

⁶⁹ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.08.08, pp. 82-84 en 1900.09.07, p. 89.

⁷⁰ KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick* 1, 1902.06.05, pp. 1,3; KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick* 2, 1902.06.14, p. 2.

Figuur 42: Staatswapen van die Z.A.R (links) en Vrystaat (regs), uitgekerf deur 'n krygsgevangene te Groenpuntkamp.
OB, Foto 2813.

Figuur 43: 'n Verskeidenheid artikels wat met groot sorg deur krygsgevangenes in Bellevue gemaak is.
Foto in besit van die skrywer.

die krygsgevangenes ontlok het, het die klub blykbaar nie 'n groot ledetal gehad nie.⁷¹

In Umbilo-kamp was daar 'n "Temperance Union" of matigheidsunie wat per geleentheid, volgens *The Tick*, à la 'n debatsvereniging slegte bier, vloek en rumatiek bespreek het.⁷² Daar was ook "The Snorers Association" wat 'n snorkkompetisie uitgeloof het. Die eerste plek sou toegeken word aan 'n bobaas snorker wat al donderend dakke kon laat lig, wolke kon opbreek, ensovoorts.⁷³

Weens die skaarste aan inligting oor die lewe in die Suid-Afrikaanse krygsgevangekampe is hierbo hoofsaaklik op Groenpunt gekonsentreer. Soortgelyke en ander verenigings het in Bellevue en Tin Town ook bestaan. Die doel is nie om elke kamp afsonderlik te bespreek, of self om die kampe met mekaar te vergelyk nie, maar om 'n algemene beeld van die lewe in die deursneë Suid-Afrikaanse kamp te skep. Die verenigingslewe het in 'n groot mate na die intellektuele behoeftes van die krygsgevangenes omgesien. Menige krygsgevangene het wel ook behoefte aan meer skeppende tydverdrywe gehad. Hierdie behoefte is veral deur handbedrywighede aangespreek.

5.5 Handbedrywighede

Om die leë ure te vul, en uiting aan verlange te gee, het van die krygsgevangenes in die Suid-Afrikaanse kampe begin om met karige gereedskap, gewoonlik net hulle knipmesse, allerlei artikels uit hout, sagte leiklip en ander materiale te sny. (Vergelyk Figure 42 tot 45). So byvoorbeeld het sommige krygsgevangenes uit hout speelgoed vir hulle kinders gemaak, terwyl ander met hulle messe portrettrame uit sigaarposies gesny het.⁷⁴ "Vele anderen maken van de zachte zand steen beelden van bijbeltjen, grafsteenen lockets enz. Ou Jan Binders maakt springende bavianen die hy dan verkoopt ... Die oude heer maakt ook zweepen. Hy verdient een

⁷¹ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(1), 1901.09.18.

⁷² KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick* 2, 1902.06.14, p. 1.

⁷³ KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick* 1, 1902.06.05, p. 3.

⁷⁴ TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynauw, Oorlogsherinneringe, p. 44; Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale* 1, 1900.03.22, p. 49; Kotie Roodt, *Gevangene-kuns van die Boer, Die Huisgenoot* 24 (950), 1940.06.07, p. 19.

Figuur 44: Speelgoed en ander aandenings wat deur krygsgevangenes in Bellevue vervaardig is. Deur die verkoop van die items, het die krygsgevangenes geld verdien waarmee voedsel en ander benodighede gekoop kon word.

OB, Foto 5563.

Figuur 45: 'n Krygsgevangene in Tin Town besig om, met karige gereedskap, aandenings te maak.

OB, Foto 6061.

aardige sommetjie met die kunsterijen. Hertzfelt tateuert en skryf namens in boeke, Luckhoff 'sketches', " skryf Hugo van Niekerk in Groenpunt.⁷⁵

Daar was ook die knaphandiges in dié kamp wat afbeeldings van president Paul Kruger en M.T. Steyn, of die staatswapens van die twee Republieke, op klip uitgekerf het. Kettinkies, dasspelde, borsspelde en horlosiekettings is ook van klip of draad gemaak. Dikwels is die name van geliefdes op die artikels uitgekerf. Ou posseëls is ook gebruik om afbeeldings van byvoorbeeld die Vrystaatse vlag, te maak. Snuifdosies, ossewaentjies en perdekarretjies van hout, en 'n groot verskeidenheid ander artikels, van allerlei materiale, is ook in die kamp vervaardig. Die gevangenes het gereeld voorwerpe uit hulle eie lewe as versieringsmotiewe geneem. Hieronder tel die kop van 'n perd of bok, 'n wildpoot, perderuiters, 'n kakebeenwa ensovoorts.⁷⁶

Dieselfde handbedrywighede is in byna al die krygsgevangekampe beoefen, in die oorsese kampe net op veel groter skaal as in die Suid-Afrikaanse kampe. Hierdie bedrywighede het die krygsgevangenes dikwels die hele dag besig gehou. Behalwe dat die voorwerpe wat vervaardig is, verkoop is om geld te verdien, is dit dikwels, soos genoem, gemaak vir geliefdes by die huis, of vir mense aan wie die krygsgevangenes hulle dank wou betoon.⁷⁷

Omrede gereedskap skaars was en die gevangenes in die kampe hoofsaaklik op hulle knipmesse aangewese was, is hulle werk aanvanklik aan bande gelê. Deur hulle vernuftigheid het die gevangenes hierdie tekortkoming te bowe kom. Hulle het naamlik self gereedskap soos bore, beitels, sagies en skawe gemaak. Die werksaamhede het geleidelik meer gespesialiseerd geraak, en verskillende persone of groepe in elke kamp het hulle toe op die vervaardiging van spesifieke artikels toegespits. Hierdie spesialisasie het die gehalte en voorkoms van die artikels verbeter.

⁷⁵ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale I*, 1900.03.22, p. 49.

⁷⁶ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale I*, 1900.10.13, p. 96; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, pp. 52-53; Privaatversameling: briewe van L.J.S. Changuion, Changuion - H.E. Potgieter, 1900.12.05; Kotie Roodt, *Gevangene-kuns van die Boer, Die Huisgenoot* 24 (950), 1940.06.07, p. 45.

⁷⁷ Privaatversameling: briewe van L.J.S. Changuion, Changuion - H.E. Potgieter, 1900.12.05; S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, pp. 272, 274, 277; Kotie Roodt, *Handwerk van Krygsgevangenes, Die Huisgenoot* 25 (962), 1940.08.30, p. 15.

Dit wat as tydverdryf ontstaan het, het mettertyd in 'n florerende klein nywerheid ontwikkel. Soos hulle vaardigheid toegeneem het, is die krygsgevangenes tot groter inspanning en vindingrykheid aangespoor.⁷⁸

Die handwerk van die krygsgevangenes in die Suid-Afrikaanse kampe, getuig nie net van hulle vernuftigheid en kunstigheid nie. Dit getuig ook van die verlange en hunkering na hulle vaderland. Buiten dat dit 'n manier was om die tyd mee te verdryf en om 'n klein inkomste mee te verdien, het die handbedrywighede die krygsgevangenes ook verder tot voordeel gestrek. Deur die beoefening daarvan het vele krygsgevangenes 'n kunstalent, waarvan hulle onbewus was, ontdek en het hulle ook meer krities op hulleself geword. Hierdie selfkritiek het hulle weer tot beter prestasie aangespoor.⁷⁹

Die krygsgevangenes het geestelik en geldelik by die beoefening van handwerk baat gevind. Dit was nietemin nie net deur handbedrywighede wat die krygsgevangenes geld verdien het nie. Die kampelewe het 'n verbasende vernuftigheid om geld te verdien aan die kant van die krygsgevangenes geopenbaar.

5.6 Vindingrykheid om geld te verdien

Talle soorte besighede en bedrywe het in die kampe in Suid-Afrika en oorsese bestaan. Soos die geval met handbedrywighede was, was hierdie aktiwiteite nie net daarop gemik om die krygsgevangenes iets in die sak te bring nie, dit was ook 'n afleiding en tydverdryf, en ook 'n geleentheid om sosiaal te verkeer.⁸⁰

Een so 'n besigheid was die bak en verkoop van pannekoeke en vetkoeke. Dat dié lekkernye baie gewild onder die krygsgevangenes was, kon afgelei word uit die feit dat daar in Groenpuntkamp op 'n keer tot agtien pannekoek- en twee vetkoekpanne tegelykertyd op die vuur was. Die

⁷⁸ Kotie Roodt, Handwerk van Krygsgevangenes, *Die Huisgenoot* 25 (962), 1940.08.30, pp. 15, 19; S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, pp. 277-282.

⁷⁹ S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, pp. 283-284.

⁸⁰ D.J. du Toit, Vindingrykheid om geld te verdien, *Die Huisgenoot* 30 (1256), 1946.04.19, p. 31.

pannekoeke is vir 'n pennie stuk verkoop.⁸¹ Deur verkoopkuns aan die dag te lê, het die pannekoekbakkers in Sky View-kamp vier pannekoeke teen drie pennies aan hulle klandisie verkoop.⁸²

Van die môre tot die aand was die pannekoekbakkers in Groenpunt bedrywig. Gewoonlik is 'n viergelling parafienblik vol deeg gemaak, en die hele dag dan met die bak daarvan deurgebring. Sommige bakkers het die kuns so bemeester dat hulle met 'n pan in elke hand gebak het - die pannekoeke is selfs twee-twee in die lug opgeskiet en omgekeer, en dan weer foutloos in die panne gevang.⁸³

Daar was nog 'n hele paar ander maniere waarop die krygsgevangenes in die Suid-Afrikaanse kampe geld verdien het. Soos reeds gesien was die vervaardiging van aandenkings en ander voorwerpe 'n bron van inkomste vir die gevangenes. Een van die krygsgevangenes, 'n juwelier, het geld verdien deur die herstel van horlosies. Ander gevangenes het deur los werkies in die kamp te doen, 'n paar pennies verdien. Daar was ook diegene wat vir meer welgesteldes gekook het, ander het hare gesny, breiwerk gedoen, gewas en gestryk, of gehelp met die bak van pannekoek.⁸⁴ "Voor lap, stop, was en alle soorte van klavater [sic] werk doe men aanzoek bij den Heer Jacob Kruger" lees die advertensie van 'n krygsgevangene in een van die kampkoerantjies.⁸⁵

Sommige krygsgevangenes het op versoek van die Groenpuntkampowerheid sekere dienste in die kamp verrig, en dan ook só iets verdien. Een het byvoorbeeld vir die siekes in die kamp kos gekook, en hulle gehelp versorg. Hiervoor is hy deur die Britte vergoed. Ook Hugo van Niekerk

⁸¹ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.07.10, p. 70; KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick 2*, 1902.06.14, p. 3.

⁸² Privaatversameling: briewe van L.J.S. Changuion, Changuion - H.E. Potgieter, 1900.10.28.

⁸³ L.A. Visagie, *Terug na kommando*, pp. 35-36; C.J. Barnard, *Die vyfswemmers*, p. 36.

⁸⁴ KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick 1*, 1902.06.05, p. 1 en *The Tick 2*, 1902.06.14, p. 4; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 53; D.J. du Toit, Vindingrykheid om geld te verdien, *Die Huisgenoot* 30 (1256), 1946.04.19, pp. 31, 35.

⁸⁵ KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick 2*, 1902.06.14, p. 4.

Figuur 46: Die voetbalspan in Groenpuntkamp.
OB, Foto 5544.

het op 'n keer geld verdien deur saam met 'n paar ander gevangenes die name van die krygsgevangenes in alfabetiese volgorde te skryf - dit natuurlik ook op versoek van die kampowerheid.⁸⁶

D.J. du Toit⁸⁷ sê tereg dat die geld wat die krygsgevangenes in Groenpunt en in die ander kampe verdien het, baie welkom en besonder nodig was. Met die geld kon hulle hulle rantsoen aanvul, en ander noodsaaklikhede koop. Boonop het die werk en bedrywighede om geld in die hande te kry, baie nodige afleiding van die eentonige kampeleweskaf.

5.7 Sport en ontspanning

Fisiek en geestelik het die krygsgevangenes in die verskillende kampe spoedig die nadele van opsluiting en die gepaardgaande gebrek aan bewegingsvryheid gevoel. Met die beoefening van sport is veral die jonger krygsgevangenes se behoefte aan afleiding en fisieke ontspanning aangespreek.

Die kampowerhede het die krygsgevangenes dan ook aangemoedig om sportvelde aan te lê en om aan een of ander sportsoort deel te neem. Die verantwoordelikheid vir die aanlê en instandhouding van die sportvelde is op die krygsgevangenes self gelê. Hulle moes ook self die apparaat aanskaf. Om die nodige fondse in te samel, is allerlei byeenkomste (waaronder ook konserte, soos bo gesien) gehou. Al hierdie aktiwiteite het 'n groot deel van die gevangenes se tyd in beslag geneem en sodoende hulle aandag van die oorlog en hulle gevangenskap afgelei.⁸⁸

'n Wye verskeidenheid sportsoorte is in die Suid-Afrikaanse kampe beoefen. Hieronder het getel rugby, tennis, krieket, boks, jukskei, ringgooi, toutrek, wedrenne, gewigstoot, verspring,

⁸⁶ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.10.23, p. 97; Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.11.15, p. 103.

⁸⁷ D.J. du Toit, Vindingrykheid om geld te verdien, *Die Huisgenoot* 30 (1256), 1946.04.19, p. 36.

⁸⁸ S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, pp. 263-264; TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynaau, *Oorlogsherinneringe*, p. 44-45; F.J.G. van der Merwe, *Sport en spel in die Boerekrygsgevangenekampe tydens die Anglo-Boereoorlog, 1899-1902*, pp. 131-134.

inderdaad enige sportsoort.⁸⁹ Dit blyk dat die sportsoorte wat groter aanhang geniet het, in klubs georganiseer was. In Groenpunt was Hugo van Niekerk byvoorbeeld 'n ywerige lid van die tennisklub. Verskeie tennistoernooie is deur dié klub gereël, en Van Niekerk maak breedvoerig van die "merkwaardige tennis setten" wat gespeel is, melding.⁹⁰ Die tenniskette en die net waarmee gespeel is, is van goedgesinde Kapenaars ontvang.⁹¹ Wanneer daar om die een of ander rede nie tennis (en waarskynlik ook enige ander sportsoort) gespeel kon word nie, het die tyd "tien maal langer dan voorheen" geneem om verby te gaan, skryf Van Niekerk.⁹²

Die bokkers in die Groenpuntkamp het nie net geskerm nie. Uit die dagboeke van krygsgevangenes is dit duidelik dat persoonlike geskille soms met die boksshandskoene besleg is. Dikwels het die verloorders gehawend uit die stryd getree. Een van Suid-Afrika se groot bokshelde, Jim Holloway van Pretoria (Suid-Afrikaanse liggewig- en middelgewigkampioen), was ook vir 'n tydlang 'n krygsgevangene in Groenpunt. Hy het een middag in Julie 1900 in 'n vertoongevog in die kamp opgetree, en die krygsgevangenes met sy blitsige vuiste beïndruk.⁹³

In Sky View-kamp is sport aanvanklik op 'n baie kleiner skaal beoefen. Die enigste sport wat gespeel is, so beweer L.J.S. Changuion (wat onder meer in dié kamp en in Kamp nr. 1 aangehou is) in November 1900, was krieket en die skop van 'n voetbal.⁹⁴ Sport is later wel op groter skaal in dié kamp beoefen. Sokkerwedstryde is gereeld gespeel en *The Skyview Parrot*, die kampkoerant, het dikwels oor die wedstryde en die spelers se vertoning op die veld berig.

⁸⁹ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.03.22, p. 49; TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynauw, *Oorlogsherinneringe*, pp. 44-45; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 39; W.J. de Kock, *Met die Boere agter doringdraad Die Huisgenoot* 42(2393), 1968.02.09, p. 19.

⁹⁰ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.10.02, p. 93 en 1900.10.12, p. 95.

⁹¹ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.04.11, p. 57.

⁹² Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.04.11, p. 57.

⁹³ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.04.11, p. 57. 1900.07.17, p. 72; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 39.

⁹⁴ *Privaatversameling*: briewe van L.J.S. Changuion, Changuion - H.E. Potgieter, 1900.11.23.

So het 'n beriggie oor een van die lynkapteins se vertoning op die sokkerveld in September 1901 in die koerantjie verskyn. "This appears, was his first appearance in public, and, I hope, for the benefit of the spectators not his last. He strolled around the field, as far away as possible from the ball, with a "Cock of the North" sort of stride, and if, by chance, the ball came in close proximity to his most august person, he treated it with scorn and contempt, and wasted his energy, in vainly trying to displace a maximum quantity of air with his "No 8" pedicles. Truly the music hall stage has lost a talented high-kicking artist in the person of Line Capt L-3."⁹⁵

Dit blyk dat, in die geval van georganiseerde sportbedrywighede, die verskillende sportsoorte "seisoenaal" beoefen is. In Sky View het die sokkerseisoen in September 1901 ten einde geloop toe die krieketseisoen begin het.⁹⁶ (Hierdie "sportseisoene" het skynbaar nie veel langer as 'n maand geduur het nie, want teen die einde van Oktober 1901 was sokker weer gewild.⁹⁷) Ook die krieketwedstryde het, soos die sokkerwedstryde, uitsonderlike spelers opgelewer. Die volgende gediggie wat in *The Skyview Parrot* verskyn het, het een so 'n speler se vertoning opgesom:

"When cricket he's playing,
He always is saying,
"Good ball," or, "Look out for a catch,"
And he watches the fellows,
all puffing like bellows,
And yet he stands stiff as a match."

"When the willow he's wielding,
Or when he is fielding,
He watches the ball with his eye,
And when it is coming,
He starts up a humming,
And lets it go quietly by."⁹⁸

Hierdie gediggie het oor ene G. Theron se spel gehandel en het daartoe gelei dat dié

⁹⁵ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(1), 1901.09.18.

⁹⁶ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(1), 1901.09.18.

⁹⁷ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(6), 1901.10.23.

⁹⁸ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(5), 1901.10.16.

Figuur 47: Krygsgevangenes by die swemplek te Bellevue-kamp. 'n Stewige doringdraadheining het die swemplek omring. Britse wagte (op die rotse in die agtergrond) het vir bykomende sekuriteit gesorg.
OB, Foto 7122.

Figuur 48: Die daaglikse swemsessies het 'n welkome afwisseling aan die krygsgevangenes in die kampe te Simonstad gebied.
OB, Foto 5519.

krygsgevangene se spel in die daaropvolgende krieketwedstryd drasties verbeter het.⁹⁹

Toeskouers is gewoonlik in groot getalle na die sportoefeninge en wedstryde in die kampe gelok. Die sportbedrywighede het ook vir hulle, en nie net vir die deelnemers nie, ontvlugting en ontspanning gebied. Deur die beoefening van sport is die samehorigheidsgevoel in die kampe ook versterk.¹⁰⁰

Die krygsgevangenes in South Camp en later ook dié in Bellevue-kamp in Simonstad het 'n voorreg gehad wat die gevangenes in die ander Suid-Afrikaanse kampe nie gehad het nie. Hulle kon naamlik, aangesien die kampe baie naby aan die see was, gaan swem. L.C. Ruijsenaers skryf kort na sy aankoms (April 1900) in Bellevue dat die sekuriteit tydens die swemsessies te Windmill-strand baie streng was, en dat hulle in groepe van 150 op 'n keer toegelaat is om strand toe te gaan (Vergelyk Figure 47 en 48). Die krygsgevangenes is noukeurig getel soos hulle een vir een deur 'n gang wat deur soldate gevorm is, na die met doringdraad afgekampte strand gegaan het. Volgens Ruijsenaers was Bellevue-kamp se swemplek nie so groot soos dié van South Camp nie. Boonop het die wagte so dig opmekaar gestaan dat 'n ontsnappingspoging, soos in South Camp uitgevoer, onmoontlik was.¹⁰¹

Rudyard Kipling het hierdie swemtoneel vasgevang in sy kortverhaal *The Captive* wat in sy bundel *Traffics and Discoveries* opgeneem is.¹⁰²

Die veiligheidsmaatreëls by die swemsessies is skynbaar van tyd tot tyd danksy ontsnappingspogings verskerp. J.D.T. Krynauw, wat in Augustus 1900 in Bellevue aangekom het, skryf in sy herinneringe dat slegs dertig krygsgevangenes op 'n keer toegelaat is om na die

⁹⁹ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(7), 1901.10.30.

¹⁰⁰ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(1), 1901.09.18; S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 266.

¹⁰¹ W.J. de Kock, Met die Boere agter doringdraad *Die Huisgenoot* 42(2393), 1968.02.09, p. 19; O.J.O. Ferreira (red.), *Krijgsgevangenschap van L.C. Ruijsenaers*, p. 107.

¹⁰² W.J. de Kock, Met die Boere agter doringdraad *Die Huisgenoot* 42(2393), 1968.02.09, p. 19.

swemplek te gaan.¹⁰³

'n Bruinvis het eenmaal vir groot konsternasie onder die swemmende gevangenes gesorg toe hy onverwags sy verskyning in die swemplek by Bellevue-kamp gemaak het. Vir enkele minute het die vis glo verward daar rond geswem en gespring en 'n gegil en geskreeu "uit 150 verschrikte keelen" tot gevolg gehad. Die gevangenes het skynbaar vermoed dat dit 'n haai is wat na prooi opsoek was en, binne oomblikke, het almal aan land gestaan of op die rotse geklim. Toe eers het hulle gesien dat dit 'n bruinvis was. Die vis het kort daarna weer na die oopsee geswem.¹⁰⁴

Die baaiers het nie altyd so ongedeerd van die swemmerly afgekom nie want haaie het wel soms hulle opwagting in die swemplek gemaak. 'n Krygsgevangene, Jan Hendrik Chandler van Ladybrand, is in Julie 1901 in die swemplek deur 'n haai aangeval en het op die strand weens bloedverlies beswyk.¹⁰⁵

Uit die gegewens blyk dit dat die krygsgevangenes groot genot uit die beoefening van sport geput het. Selfs in Umbilo-kamp waar die gevangenes net vir 'n kort tydperk aangehou is, is daar ook sport beoefen. Tennisbane, krieket- en voetbalvelde is aangelê. Daar is ook tafeltennis gespeel. Van tyd tot tyd is sokker- en krieketwedstryde tussen die Britse garnisoen en spanne van die krygsgevangenkamp gespeel.¹⁰⁶

Soos gesien was sport 'n uitstekende vorm van afleiding wat die krygsgevangenes se frustrasie en onsekerheid in 'n mate getemper het. Dit was 'n goeie teenvoeter vir verveling en verlange. Sport het nie net vir die deelnemers nie, maar ook vir die toeskouers, ontvlugting gebied.¹⁰⁷

¹⁰³ TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynaau, Oorlogsherinneringe, p. 45.

¹⁰⁴ O.J.O. Ferreira (red.), *Krygsgevangenschap van L.C. Ruijsenaers*, pp. 107-108.

¹⁰⁵ OB, Dagboek 6343/1, Dagboek van J.P.H. Steyn, 1901.07.30; TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynaau, Oorlogsherinneringe, p. 45; W.J. de Kock, Met die Boere agter doringdraad *Die Huisgenoot* 42(2393), 1968.02.09, p. 17.

¹⁰⁶ KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick* 1, 1902.06.05, p. 3; KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick* 3, 1902.06.26, p. 1; TAB, Pretoria, A 787, Vol.62, C. Röcher, Dagboek van ..., p. 109.

¹⁰⁷ F.J.G. van der Merwe, *Sport en spel in die Boerekrygsgevangenekampe tydens die Anglo-Boereoorlog, 1899-1902*, pp. 134-135, 138.

Wanneer spanne van die Britse garnisoen teen 'n spanne van die krygsgevangenes deelgeneem het, is die gaping tussen oorwinnaars en oorwonnes vir 'n tydjie oorbrug.

5.8 Ander tydverdrywe

Die genoemde bedrywighede het nietemin nie in al die behoeftes van die krygsgevangenes voorsien nie. Hoewel hulle fisiese behoeftes aangespreek is, het hulle intellektuele behoeftes aanvanklik skynbaar agterweê gebly. Daar was byvoorbeeld 'n gebrek aan leesstof. Soos reeds in Hoofstuk 3 genoem, kon die krygsgevangenes aanvanklik byna geen leesstof, buiten Engelse koerante, in die hande kry nie. Dié koerante het die gevangenes nie aangestaan nie omdat dit vol van die welslae van die Britse magte en die nederlae van die Boere was.¹⁰⁸ Onder hierdie omstandighede het sommige krygsgevangenes met kennis van joernalistiek begin om kampkoerantjies uit te gee.

In Groenpuntkamp het *The Skyview Parrot* in September 1901 sy verskyning gemaak, en is dit baie goed deur die krygsgevangenes ontvang.¹⁰⁹ Die koerantjie het net tot November 1901 bestaan,¹¹⁰ maar is nietemin 'n ryke bron van inligting oor die kampelewe. In die eerste uitgawe is die doelstelling van die koerant soos volg omskryf: "The Editor of this paper, who is quite a novice in his profession, has taken upon himself the responsibility of placing before the world in general, the inhabitants of Skyview Camp in particular, a weekly periodical, which he hopes will find favour in the eyes of al those who seek to beguile a weary hour or two of their daily monotonous life by its perusal."¹¹¹ Die redakteur het verder geskryf dat geen politieke menings in die koerant toegelaat sou word nie en dat hy verkies het om anoniem te bly.¹¹²

¹⁰⁸ TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynnaw, Oorlogsherinneringe, p. 44.

¹⁰⁹ K. Roodt-Coetzee, *Die liefen leed van die banneling ...*, p. 524; SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot*_1(1) 1901.09.18; SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(2) 1901.09.25; Kotie Roodt-Coetzee, 'n Krygsgevangene as Joernalis, *Die Huisgenoot* 26 (1020), 1941.10.10, p.6.

¹¹⁰ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(8)1901.11.06.

¹¹¹ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(1) 1901.09.18.

¹¹² SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(1) 1901.09.18.

Die redaksie van *The Skyview Parrot* het nie net nuus aan die lesers oorgedra nie. Gereelde kompetisies is ook uitgelooft. Dit het gewoonlik bestaan uit vrae wat beantwoord moes word, waarvoor die wenners dan pryse ontvang het. Vrae was onder meer:

- 1.) "When is a chair not a chair?" (Antwoord: "When it is satin (sat in).");
- 2.) "When is a cow not a cow?" (Antwoord: "When it is turned into a field.");
- 3.) "Why is a mouse like a load of hay?" (Antwoord: "Because the cat'll (cattle) eat it.")¹¹³

Die gelukkige wenner het dan twee pakke "Three Castle" sigarette, 'n egte "Boer Curio"-borsspeld of iets soortgelyks ontvang. As tweede prys is twaalf dosies vuurhoutjies of iets dergelyks aan die naaswenner gegee.¹¹⁴

In *The Skyview Parrot* het daar buiten kompetisies ook 'n vervolgetelverhaal verskyn. Die intriges in *The Stolen Steel*, deur Deadwood Daniel, het waarskynlik menige krygsgevangene aan die koerantjie vasgenaël gehou.¹¹⁵

Dit spreek vanself dat hierdie kampkoerantjies in die meeste gevalle 'n baie goeie bron van inligting oor die daaglikse lewe van die krygsgevangenes is. Inligting oor gebeure, die algemene gevoel in die kampe, die lewensuitkyk en belangstellings van die mense, ensomeer kan dikwels uit die koerantjies verkry word.

Die humor in die kampkoerantjies het ook vir ligter oomblikke in die krygsgevangenes se gevangenskap gesorg. Grappe, maar veral spottery met medegevangenes, het die kern van die humor gevorm. "Wonders will never cease. Scientists have just discovered in Skyview Camp, Darwin's missing link. This animal can be seen strolling round the camp any afternoon accompanied by its ceeper, who on a fine day is arrayed in a white jacket. It is about five foot six or seven in height and possesses two very long tails, which are continually vibrating when the

¹¹³ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(1) 1901.09.18; SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(3) 1901.10.02.

¹¹⁴ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(1) 1901.09.18.

¹¹⁵ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(2) 1901.09.25.

animal walks, and it has a rather peculiar habit of running up steps and posing in a striking manner on the balcony of one of the houses. It is said to have French blood in its veins, but this assertion cannot be verified at present, as it seems to have some close connection with Germany and Holland."¹¹⁶

Nog 'n kampkoerantjie was *The Tick* wat na vrede-sluiting enkele kere in Umbilo-kamp verskyn het. Die koerantjie het sy naam te danke aan die feit dat die kamp van luise of bosluise gewemel het. "Ticks here, there and everywhere, being pestered night and day with thes[e] diminutive parasites that we will retain an everlasting recollection of these uncomfortable creatures" aldus die redakteur van *The Tick*.¹¹⁷

Ook hierdie koerantjie het, volgens sy redakteur, nie plek vir politieke besprekings en godsdienstige twispunte gehad nie. Die doel van *The Tick* was die "introduction of such material for the moral, social, and intellectual development as can be placed within our reach. ... We have very little to guide us in the absence of any reliable news."¹¹⁸ *The Tick* is, soos waarskynlik al die ander kampe se koerantjies, gesensor.¹¹⁹ Dit verklaar moontlik waarom hy, *The Skyview Parrot* en van die ander koerantjies hoofsaaklik in Engels uitgegee is.

Uit die meerderheid krygsgevangekampe is daar, behalwe die kampkoerante waarin kampgebeurtenisse aangeteken is, ook dagboeke, aantekenboeke en plakboeke voortgebring waarin die werklike belewenisse van enkelinge of groepe gevangenes bewaar is. In die dagboeke en aantekenboeke is kampsake, name, adresse, liedjies, toesprake, kampreke ensameer volledig neergeskryf. In die plakboeke is daar dikwels memento's van die kampelewe geplak - geperste plante, blare, seëls, ou koeverte, foto's, die kampregulasies, programme, ensovoorts. Die waarde van die geskryfte lê daarin dat dit die skrywers elke dag 'n tydlang besig gehou het, en ook dat dit

¹¹⁶ SAB, Kaapstad, MSB 684, *The Skyview Parrot* 1(4), 1901.10.09.

¹¹⁷ KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick* 1, 1902.06.05, p. 2.

¹¹⁸ KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick* 1, 1902.06.05, p. 2.

¹¹⁹ KAB, Kaapstad, A 24, *The Tick* 3, 1902.06.26, p. 2.

'n volledige verslag oor die lewe van die krygsgevangenes tydens hulle gevangenskap gee.¹²⁰

Nie net deur die skryf van dagboeke nie, maar ook deur die skryf van briewe het die gevangenes in die kampe hulle tyd verwyd. Waar dagboekskryf tot 'n klein getal gevangenes beperk was, het die meerderheid krygsgevangenes in die kampe briewe geskryf, hetsy aan familie of vriende. Korrespondensie in Groenpuntkamp was skynbaar so gewild, dat die kampowerheid van tyd tot tyd beperkinge op die aantal briewe wat elke gevangene elke week kon skryf, moes plaas. Dit is gedoen sodat daar nie te veel pos was om te hanteer nie.¹²¹ Uit G.S. de Villiers se dagboek blyk dit dat hy (en waarskynlik ook ander krygsgevangenes) deur familie in die Kaapkolonie van posseëls, skryfpapier en koerverte voorsien is.¹²²

'n Ander gewilde tydverdryf was die lees van boeke. Die Groenpuntkampowerheid het geen boeke aan die gevangenes verskaf nie. Boeke wat wel vir die gevangenes beskikbaar was, is deur familie en ander goedgesinde mense aan hulle gestuur. Hiervoor was die leesgeriges onder die krygsgevangenes natuurlik baie dankbaar.¹²³

6. Vertrek uit die kampe

Dit wil blyk of die krygsgevangenes in die Suid-Afrikaanse kampe nie lank voor die tyd kennis gegee is voor hulle na kampe elders moes vertrek nie. Langdurige verblyf in enige van dié kampe was nie 'n uitgemaakte saak nie en was eerder die uitsondering as die reël.

J.A. de Villiers, wat op 22 Junie 1901 in Tin Town aangeland het, was byvoorbeeld net tot 2 Julie 1901 daar. Op 2 Julie 1901, na die 11:00-inspeksie, is van die krygsgevangenes aangesê om 14:00 by die kamphek te vergader "... met onze bundels, en Kombaarzen, onze namen werden

¹²⁰ S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 256; Kotie Roodt-Coetzee, 'n Krygsgevangene as Joernalis, *Die Huisgenoot* 26(1020), 1941.10.10, p. 6.

¹²¹ Privaatversameling: briewe van L.J.S. Changuion, Changuion - H.E. Potgieter, 1900.12.20.

¹²² TAB, Pretoria, W 218, G.S. de Villiers, *Gedachtenis boek*, p. 27.

¹²³ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.04.11, pp. 54-56; OB: *Dagboek 1679/1*, *Dagboek van J.W. Kok*, 1900.03.23, p. 39; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 40.

afgelezen en elk een stapte de hek uit op het lezen van zijn naam." Hulle was omtrent vyfhonderd krygsgevangenes wat deur min of meer dertig soldate begelei is. Oppad na die stasie is hulle deur die inwoners - swartes, blankes en Indiërs - gadeslaan. By die stasie is hulle weer in derde klas waens geplaas en toe na Durban gestuur. In Durban is hulle direk op een van die skepe gelaai en vandaar het hulle eers Kaapstad aangedoen en toe na Bermuda vertrek.¹²⁴

De Villiers se ervaring was nie uniek nie. In die meerderheid dagboeke wat in hierdie studie geraadpleeg is, is eenderse ervarings aangeteken. Hugo van Niekerk skryf byvoorbeeld oor sy ondervinding in Groenpunt: "Van morgen was alles verwarring. Vier en een halve lijn werd aangezegd om bij den hek te komen. Wij waren ook onder degenen die weg moesten." Met swaar bondels bagasie het die krygsgevangenes die pad na die dokke aangedurf. Daar is hulle op die stoomskip Bavarian, wat hulle na St. Helena geneem het, gelaai.¹²⁵

¹²⁴ KAB, Kaapstad, A 630, Dagboek van J.A. de Villiers, 1901.07.02, p. 10.

¹²⁵ Hugo H. van Niekerk, Dagboek van ... (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1901.01.01, pp. 110-111.